

Asimetrik Sorumsuzluk

2019-01-13 19:26:06

Antifragility’de *skin in the game* diye bir kavram var, *oyunda postunun bulunması* veya *doğrudan risk altında olmak*. Günümüzde pek çok problem, doğrudan risk altında olmayan insanların kararlarıyla *çözülüyor*. İnsanlar başkalarının parasıyla, başkalarının evladını savaşa gönderip, işler yanlış giderse suçu başkalarına atarak yaşamaya devam edebiliyorlar. Kârda ortak, zararda kayıp.

Profesyoneller de böyle: Avukatlar mesela, bir alacak davasını kazanırsa komisyon alıyor ama kaybederse borcun bir kısmına ortak olmuyor. Doktorlar gereksiz ilaç yazdıklarında masrafların bir kısmına ortak olmuyor. Yatırım danışmanı para kazandırırse komisyon alıyor ama kaybettirirse, kayıpların bir kısmını karşılamıyor. Yargıç yanlış bir hükümle birini hapse gönderdiğinde, sonradan masumiyeti anlaşılınca hapse girmiyor. Şirket genel müdürü, şirket performansına göre ödül alıyor ama şirket batarsa, nadiren sorumlu tutuluyor. Pek çok alanda böyle örnekler bulabilirsiniz. En kötüsü tabii başkalarının evladını savaşa gönderen politikacılar...

Bu *asimetrik sorumsuzluğun* bir kısmı gerekli: Çünkü eğer söylediğim her şeyden birinci elden sorumlu tutulursam, muhtemelen bir şey söylemem. Doktor hatası sonunda hastasının çektiği acıyı çekecek olsa, muhtemelen hiç kimseyi tedavi etmeye yanaşmaz. İnsan bilgisi kısıtlı, hata yapmak mümkün ve bir insanın toplumda ne kadar faydalı olduğuna bakıp, verdiği bazı kötü kararlardan hür kalmasına razı olabiliriz.

Profesyonellerde biraz anlaşılabilir bir durum bu, ancak organizasyonları yönetmekle ilgili sorumluluklarda hem etkisi daha güçleniyor, hem insanların daha sorumsuz davranmasına teşvik ediyor. Ortalıkta başkalarının parasıyla bir *altına hücum* varsa, diyelim, gereksiz risk almak ödüllendiriliyorsa, sistematik sorumsuzluk sonunda ekonomik krizler ortaya çıkıyor. Bu krizlerde asıl zorluğu yaşayanlar da, o krizlere yol açanlar değil, zaten krizin asıl sebebi de, aldığı riskin sonunda kâr ederse kendi hanesine yazacak ama zarar ederse, bir şey kaybetmeyecek kişilerdeki bu asimetrik sorumsuzluk.

Asimetrik sorumsuzluğun tedavisi, bana kalırsa yanlış kararlarda *imtiyazların* tehlikeye girebilmesi. Bizim siyasi kültürümüzde *hesap verebilirlik* deniyor sanırım, *accountability* ancak orada bahsedilen *kültürel* manada bir hesap

verebilirlik: Benim derdim *imtiyazları* belirleyen kriterlerin de, yanlış kararlar neticesinde kaybedilebilmesi.

Geçenlerde dinlediğim bir Freakonomics bölümünde *time-banking* denen bir sistemden bahsediyordu. *Birine bir işte yardım için 3 saat ayırınca, başka birinden yardım için 3 saat haketmiş oluyorsun.* Başkan adayı olacak biri, bunu genelleştireceğinden bahsediyordu. *Tam Amerikan işi* dedim, ben de buna benzer bir *itibar birimi* düşünmüştüm, şimdilerde Çin'de yavaş yavaş uygulanmaya başlayan bir sistemin tersi. Çin *sosyal uyumsuzluğu* takip ediyor, mesela borcunuzu ödemezseniz *itibardan* kaybediyorsunuz, Amerikalı'nın dediği *kazanç* üzerine, daha pozitif bir sistem. İyilik yapıyorsun, iyilik buluyorsun... gibi.

Karar imtiyazlarının da bu şekilde gerçek hayattaki doğru kararlarla belirlenmesi, herhalde asimetrik sorumsuzluğu azaltacak faydalı bir sisteme yol açar. Bir avukat, müvekkilini gereksiz yere davalara sokmuş ve bunları kaybetmişse, mesela, *imtiyaz puanı* düşer. Bir doktor gereksiz ilaç yazıyor ve bunlar hastalarını tedavi etmiyorsa, imtiyaz puanı azalır. Bir yönetici, aldığı kararlar sonucu şirketini batırmışsa imtiyaz puanı düşer ve bir noktadan sonra şirket idare etmesine izin verilmez. İnsanlar kararlarından, yaptıkları işlerden sadece *para* değil, *itibar* da kazanır ve bunu lafta değil, *sayılabilir* yaparsanız, asimetrik sorumsuzluk da bir manada önlenir.

Elle takip etmesi kolay değil, büyük, *algoritmik* bir sistem bu. Yine de *distopik* taraflarını da düşünüp, gerçekleştirecek kadar teknoloji mevcut.